

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI
projekti Arheološkog instituta u 2016. godini

Urednici

Ivan Bugarski
Nadežda Gavrilović Vitas
Vojislav Filipović

Beograd 2018

Izdavač

Arheološki institut
Beograd, Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd, Srbija
e-mail: institut@ai.ac.rs
www.ai.ac.rs
Tel. +381 11 2637191

Za izdavača

Miomir Korać

Urednici

Ivan Bugarski
Nadežda Gavrilović Vitas
Vojislav Filipović

Priprema

Arheološki institut

Elektronsko izdanje

ISBN 978-86-6439-014-9

SADRŽAJ

Redakcija, Uvod	5
Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, Momir Vukadinović, Prljuša, Mali Šturac, istraživanje 2016. godine	13
Aleksandar Bulatović, Arthur H. Bankoff, Rada Gligorić, Wayne Powell, Vojislav Filipović, Andrea Mason, Ognjen Mladenović, Lokalitet Tumuli kod mosta na Krivajici: preliminarni rezultati istraživanja 2016. godine	23
Ivan Vranić, Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2016. godine	29
Ilija Danković, Bebina Milovanović, Ilija Mikić, Zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Pirivoj (Viminacijum) 2016. godine	35
Bebina Milovanović, Ivana Kosanović, Nemanja Mrđić, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2016. godini	43
Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini	55
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Arheološka istraživanja prostora zapadno od viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini	61
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Istraživanja na lokalitetu Čair – castrum (Viminacijum) 2016. godine	69
Saša Redžić, Mladen Jovičić, Nemanja Mrđić, Dragana Rogić, Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Pećine (Viminacijum) 2016. godine	79
Sofija Petković, Gordan Janjić, Marija Jović, Igor Bjelić, Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija 2016. godine	91
Vujadin Ivanišević, Bernard Bavant, Ivan Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2016. godini	99

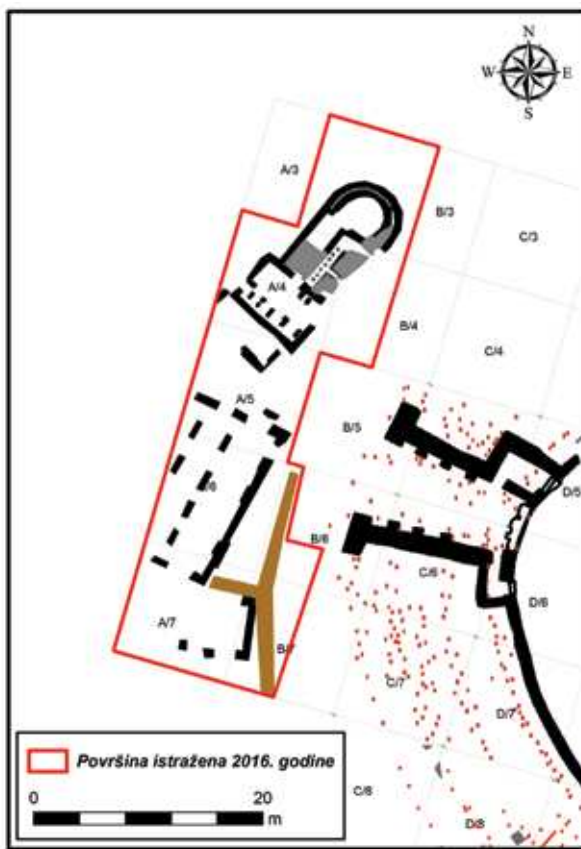
Ivan Bugarski, Markus Dotterweich, Vujadin Ivanišević, Alexander Maass, Constanze Röhl, Rainer Schreg, Aleksandar Stamenković, Ünsal Yalçın, Rekognosciranje šire okoline Caričinog grada u 2016. godini	107
Vojislav Filipović, Miloš Stamenković, Beleška o arheološkom nadzoru na autoputu E-75 tokom 2015. i 2016. godine	117
Josip Šarić, Značaj proučavanja sirovina za izradu artefakata od okresanog kamena: primeri iz prakse	123
Angelina Raičković Savić, Ana Bogdanović, Preliminarna analiza keramičkog materijala sa prostora viminacijumskog amfiteatra – objekti 3 i 4	129
Radmila Zotović, Rimski votivni spomenici na teritoriji centralne Srbije	137
Nemanja Marković, Arheozoologija istorijskih perioda: razvoj discipline u Arheološkom institutu	141
Nataša Miladinović-Radmilović, Dragana Vulović, Ksenija Đukić, Sirmijum – Rezultati antropološkog projekta u 2016. godini	149
Milica Tapavički-Ilić, Jelena Anđelković Grašar, COST - akcija, projekat ARKWORK	155

Snežana Nikolić, Arheološki institut Beograd
 Goran Stojić, Centar za nove tehnologije Beograd
 Milica Marjanović, Arheološki institut Beograd

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA PROSTORA ZAPADNO OD VIMINACIJUMSKOG AMFITEATRA U 2016. GODINI¹

Sistematska arheološka istraživanja prostora viminacijumskog amfiteatra započeta su krajem 2007. godine. Iskopavanja se vrše u okviru kvadratne mreže (dimenzije kvadrata iznose 10 m x 10 m) orijentacije severoistok-jugozapad. U toku devet godina istraživanja otkriven je veći deo amfiteatra: arena sa ogradnim zidom, prostorije uz zid arene, istočni i zapadni ulazi u objekat, kao i veći deo tribina. Na površinama oko samog amfiteatra, istočno i jugoistočno, otkriven je istočni bedem grada i kapija flankirana dvema pravougaonim kulama, kao i ulica koja je od kapije vodila ka zapadu. Istražen je i odbrambeni rov istočno od bedema, kao i dva objekta sa apsidama. Uz severni deo tribina, otkriven je manji deo gradskog bedema. Dosadašnjim istraživanjima je utvrđeno da je amfiteatar bio izgrađen početkom 2. veka i da je bio korišćen je do prve polovine 4. veka. Nakon prestanka njegove funkcije, u kasnoantičkom periodu je na prostoru ovog objekta formirana nekropola, u okviru koje je istraženo preko 60 skeletno sahranjenih pokojnika, među kojima je veliki broj dečjih grobova.

Zapadno od amfiteatra, iskopavanja u 2016. godini² bila su usmerena na prostor gde

Slika 1 – Površina istražena 2016. godine

¹ Članak predstavlja rezultat rada na projektu IRS – Viminacijum, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GIS-a, digitalizacije i 3D vizualizacije (III 47018) Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Iskopavanja u organizaciji Arheološkog instituta trajala su od februara do decembra 2016. godine. Stručnu ekipu činili su Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović i Željko Jovanović, uz povremeno učešće studenata i arheologa iz inostranstva. Rezultati dosadašnjih istraživanja amfiteatra objavljeni su u više radova (cf. Nikolić *et al.* 2017: nap. 2; Bogdanović, Nikolić 2017).

se očekivao prilaz ulazu u objekat. Istraživan je i prostor severozapadno od ulaza u amfiteatar, gde je geofizičkim snimanjima detektovano više različitih objekata, među kojima i jedan sa apsidom. Iskop zapadno od amfiteatra je obuhvatio prostor od približno 700 m². U potpunosti ili delimično je istraženo deset kvadrata (kvadrati A–B/3-7) (sl. 1). Otkriveno je nekoliko objekata (sl. 2) koji pripadaju različitim periodima i izdvojeno je više kulturnih horizonata.

Slika 2 – Istraženi prostor, snimak iz vazduha

Objekti od suhozida

Objekti građeni u tehnici suhozida otkriveni su zapadno i jugozapadno od amfiteatra, neposredno ispod površinskih slojeva. Njihovi zidovi su bili građeni od ramskog škrljca, opeka i krečnjaka i nisu bili vezani malterom. Kao građevinski materijal sekundarno su korišćeni i de-

Slika 3 – Objekat od suhozida, zapadno od ulaza

lovi arhitektonske plastike, žrvnjeva i skulptura od krečnjaka, od kojih je najzanimljivija sedeća skulptura lava (sl. 8). Ređe se javljaju fragmenti mermera, poput delova skulptura, ikona, ploča sa natpisima i oplata.

Zapadno od ulaza u amfiteatar, u kvadratima A/4-6, otkriveno je nekoliko suhozida različitih dimenzija, koji najverovatnije čine deo iste celine (sl. 3). Zidovi u jugozapadnom delu te površine povezani su u oblik ćiriličnog slova *П* i obuhvataju prostor približnih dimenzija 2,50 x 4,70 m. Očuvani su u visini do 0,90 m, a širine su do 0,50 m. Severno od pomenutih su manji zidovi koji formiraju prav ugao. Njihova očuvana dužina iznosi 3,10 m i 1,20 m, širina do 0,65 m, a visina do 0,90 m. Između zidova, u nivou njihove temeljne zone, javljaju se površine od celih ili krupnijih ulomaka horizontalno položenih opeka, koje većim delom leže na malternim površinama; najverovatnije se radi o nivou poda. Istraženi suhozidi predstavljaju delove istog objekta, čiji zapadni delovi zalaze u profile kvadrata, zbog čega gabarit i izgled objekta ne mogu biti precizno određeni. Na osnovu stratigrafije i malobrojnih pokretnih nalaza, uglavnom numizmatičkih, objekat je datovan u kraj 4. i početak 5. veka. On ujedno predstavlja i najmlađu celinu na do sada istraženom prostoru amfiteatra.

Slika 4 – Objekat od suhozida, jugozapadno od amfiteatra

Jugozapadno od amfiteatra, u severnom delu kvadrata B/7, otkriveni su zidovi još jednog objekta građenog tehnikom suhozida (sl. 4). Dva zida, orijentacije istok-zapad i sever-jug, formiraju prav ugao. Njihove dužine iznose 3,90 m i 3,75 m. Treći zid, koji se nalazi južno od pomenutih, približne orijentacije sever-jug, istražen je u dužini od 2,20 m gde zalazi u južni profil. Sva tri suhozida su širine 0,45-0,50 m, a očuvani su u visini do 0,60 m. Zahvaljujući nalazima novca i keramike, objekat je datovan u drugu polovinu 3. veka. Zidovi zalaze u neistražene delove kva-

drata, pa dimenzije i oblik osnove objekta nije moguće odrediti. U gabaritu ovog objekta, a iznad ukopa sa skeletima konja,³ otkriven je i manji deo jedne starije građevine – njen istočni zid i deo popločanja od horizontalno ređanih opeka vezanih malterom.

Objekat sa apsidom

Severozapadno od amfiteatra, u kvadratima A–B/3-4, na prostoru gde je geofizičkim snimanjima detektovano postojanje arhitekture, otkriven je objekat od kamena i opeke, orijentisan pravcem severoistok-jugozapad (sl. 5). Njegova dužina iznosi 16 m, a širina do 7,35 m. Objekat

Slika 5 – Objekat sa apsidom, pogled sa severa

čine dve pravougaone prostorije, od kojih je južna približne orijentacije istok-zapad i dimenzija 7,35 m x 5 m. Uz njen južni zid otkriveno je pet podužno postavljenih kvadera, dok su još dva zabeležena u severoistočnom delu. Severna prostorija je orijentacije severoistok-jugozapad, sa

³ V. prilog Ivana Bogdanovića i Ljubomira Jevtovića u ovom zborniku.

apsidom na severoistočnoj strani; njene dimenzije su 11 m x 6,75 m. Istočni zid je delom uništen. U južnom delu ove prostorije sačuvani su delovi podnice od hidrostatičkog maltera, ispod koje se pruža centralni kanal hipokausta, dužine 5,70 m i širine 0,90 m. Unutar kanala otkriveno je sedam stubića građenih od opeka (dimenzija 0,20 m x 0,20 m), manjih blokova od krečnjaka i jedne keramičke cevi. Pokrivač kanala činile su opeke većih dimenzija, dok je njegov južni kraj bio pokriven kamenom pločom. Od centralnog kanala ka istoku se izdvaja manji bočni kanal, sačuvan u dužini od 1 m i širine 0,35 m. Na osnovu stratigrafije i pokretnih nalaza uočeno je više faza izgradnje i korišćenja objekta, koji se može datovati od druge polovine 3. do početka 5. veka. S obzirom da će iskopavanja ove građevine biti nastavljeno u sledećoj kampanji, njen detaljniji opis, ustanovljene faze gradnje i namena biće izloženi nakon završetka istraživanja.

Objekat sa stupcima

Zapadno od amfiteatra i južno od objekta sa apsidom, na prostoru kvadrata A/5-7, otkriveni su ostaci još jednog objekta, formiranog od 17 stubaca (sl. 6). Dimenzije istraženog dela objekta su 15 m x 9,60 m, a njegova pretpostavljena orijentacija je jugozapad – severoistok. Stupci su raspoređeni u tri paralelna niza, uz ogradne na severnoj i južnoj strani, koji su postavljeni uprav-

Slika 6 – Objekat sa stupcima i objekat sa crvenkom

no (severozapad-jugoistok). Nizovi se nalaze na međusobnoj udaljenosti od 3,50 m, odnosno 2,40 m. Stupci su pravougaone osnove, dimenzija 1,40 x 0,80 m. Donji deo temeljne zone čine komadi opeka i škrljca, između kojih je pesak, dok je gornji deo od ulomaka opeka i škrljca vezanih malterom. Nadzemni deo stubaca je bio građen od redova horizontalno postavljenih opeka vezanih malterom, očuvanih u visini do 0,60 m. Između stubaca se nailazilo na površine kružnog ili četvorougaoanog oblika, oivičene opekama, unutar kojih su uočeni tragovi gorenja – garež, pepeo i crvena zapečena zemlja, za koje možemo pretpostaviti da su ostaci vatrišta. Objekat je najverovatnije bio izgrađen u prvoj polovini 3. veka. U okviru istočnog niza, prostor između stubaca je u kasnijoj fazi bio ispunjen zemljom i ulomcima opeka. Ispuna je sa gornje strane zalivena krečnim malterom, da bi preko ove nivelacije i stubaca bio podignut zid od opeka i maltera. Zapadna strana objekta zalazi u profil, pa se ne može definisati njegov konačan izgled. Samim tim ne mogu se naći odgovarajuće paralele, niti odrediti namena ovog objekta.

Slika 7 – Keramičke kasice i kalup za žižak

Objekat od crvenke

Ispod temeljne zone objekta sa stupcima istražen je deo objekta građenog od lomljene crvenke vezane glinom (sl. 6). Njegov istočni zid se pruža ispod zapadne ivice središnjeg niza stubaca, pravcem jugozapad-severoistok, južnom stranom zalazi u profil, dok na severnom kraju pod pravim uglom skreće ka zapadnom profilu. Sačuvana je samo temeljna zona zida, ispraćena u dužini od 8,10 m, širine oko 0,60 m. Objekat je ukopan u sloj zdravice i pripada najstarijem kulturnom horizontu, datovanom u treću četvrtinu 1. veka.

Slika 8 – Statua lava

* * *

Opisani objekti građeni su i korišćeni u različitim periodima. Pored ostataka arhitekture otkriveni su i brojni pokretni nalazi. U svim horizontima najbrojniji su delovi keramičkih posuda i životinjske kosti, a česti su numizmatički nalazi i keramičke lampe. Potrebno je naglasiti da se predmeti od gvožđa, uglavnom alatke, najčešće javljaju u kasnoantičkom periodu. Najbrojniji i najraznovrsniji nalazi, izrađeni od različitih materijala (bronz, staklo, kost, keramika), potiču iz horizonata 2. do sredine 3. veka. Izdvaja se nekoliko neuobičajenih nalaza iz objekta sa stupcima – dve kasice od keramike, kalup za žižak (sl. 7), kao i tri predmeta od krečnjaka u obliku pravougaonih posuda. Pažnju izaziva veliki broj celih ili fragmentovanih kamenih žrvnjeva, koji su nalaženi u sloju, ali i sekundarno korišćeni kao građevinski materijal. Kao što je već pomenuto, životinjske kosti su brojne u svim periodima, ali jedinstven nalaz predstavlja kost divlje mačke – leoparda⁴ – nađena u horizontu druge polovine 3. veka. Iz najstarijeg perioda potiče najmanja količina materijala – keramičke posude, životinjske kosti i novac.

Bibliografija:

Bogdanović, Nikolić 2017 – I. Bogdanović, S. Nikolić, In the Beginning There Was a Timber Constructi-
on... The Wooden Amphitheatre of Viminacium, in: F. Mitthof, G. Schörner (eds), *Columna Traiani. Tra-
ianssäule – Siegesmonument und Kriegsbericht in Bildern. Beiträge der Tagung in Wien anlässlich des 1900.
Jahrestages der Einweihung, 9.-12. Mai 2013*, Wien 2017, 87–94.

Nikolić et al. 2017 – S. Nikolić, Lj. Jevtović, G. Stojić, D. Rogić, Arheološka istraživanja prostora vimina-
cijumskog amfiteatra u 2015. godini, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u
Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2015. godini*, Beograd 2017, 62–70.

⁴ Usmena informacija dobijena od dr Sonje Bogdanović.

Slika 1 – Istražen prostor na lokalitetu Čair, snimak iz vazduha